УДК 378.018.8:373.5.011.3-051]:304-049.5-043.83](045)

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Кравченко Л. В.

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри техніко-технологічних дисциплін, охорони праці та безпеки життєдіяльності Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

e-mail: kravchenkolesiav@gmail.com,

http:// orcid.org/0000-0001-7012-3709

Актуальним викликом для сучасного українського суспільства є питання формування готовності майбутніх учителів до забезпечення соціальної безпеки. В умовах соціально-економічних і військових потрясінь вчитель повинен не лише давати знання, а й виховувати в учнів культуру безпеки, усвідомлення особистої відповідальності за здоров'я та життя. Аналіз поняття «формування готовності майбутнього вчителя до забезпечення соціальної безпеки» в контексті педагогічної науки розглядає сучасні підходи до її формування в процесі підготовки майбутніх учителів у вищих педагогічних закладах освіти.

Ключові слова: *готовність, майбутній вчитель, забезпечення соціальної безпеки, готовність, професійна діяльність.*

FORMATION OF READINESS FUTURE TEACHER TO PROVISION OF SOCIAL SAFETY

Kravchenko Lesia

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor Department of Technical and Technological Disciplines, labour protection and life safety Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

e-mail: kravchenkolesiav@gmail.com

http:// orcid.org/0000-0001-7012-3709

The problem of developing the readiness of future teachers to ensure social security is an urgent challenge for modern Ukrainian society. In the context of socio-economic and military upheavals, the ability of teachers not only to impart knowledge but also to form a culture of safety in students, awareness of their own responsibility for health and life, is of particular importance. The article analyzes the concept of «teacher's readiness for professional activity» in the context of pedagogical science, considers modern approaches to its formation in the process of training a future teacher in pedagogical institutions of higher education.

The criteria for the formation of future teachers' readiness for further pedagogical activity include: responsibility, orientation, skills, system of value relations, and creative potential.

In view of the above, by the readiness of a future teacher to ensure social security we mean a set of personal and professional qualities that are formed in the process of purposeful training and allow for the future professional activity to ensure the social security of an educational institution and determine a safe and health-preserving style of life.

The formation of future teachers' readiness to ensure social security is carried out in the following areas: preparation for ensuring security in the social environment; preparation for ensuring personal security in a dangerous, extreme social situation; preparation for ensuring information and psychological security; preparation for ensuring social and criminal security; formation of a safe and healthy lifestyle; ensuring social security of the educational institution.

The main components of a teacher's readiness to ensure social security include value-motivational, cognitive, practical, reflective and creative components, and the level of development is determined by three indicators: high, medium and low.

The role of higher education institutions in creating a safe educational environment and developing the professional competence of future teachers in the field of social security is outlined.

Keywords: *readiness, future teacher, social security, readiness, professional activity.*

Постановка проблеми. Однією з актуальних життєвих і професійних проблем на сьогоднішній день в Україні стала проблема здоров'я та безпеки людини і суспільства в цілому. Сучасне суспільство стикається з низкою складних викликів, пов'язаних із забезпеченням здоров'я та соціальної безпеки особистості. Багато здобувачів освіти змушені навчатися в дистанційному форматі або змінювати місце проживання через бойові дії, що ускладнює їхню соціальну адаптацію. Вимушене переселення, роз'єднання сімей та втрата

соціальних зв’язків підвищують рівень тривожності та невпевненості в майбутньому. Заклади вищої освіти змушені адаптуватися до нових викликів, забезпечуючи здобувачам психологічну підтримку, безпечні умови навчання. У цьому контексті соціальна безпека особистості стає пріоритетним завданням держави, адже відчуття захищеності в суспільстві – це важлива передумова розвитку не лише його людського потенціалу, але й громадянського суспільства загалом. Водночас реалізованість прав і свобод, гарантований соціальний захист з боку держави дає можливість людині повноцінно жити, працювати та бути корисною для спільноти.

Одним із важливих аспектів забезпечення соціальної безпеки є формування у підлітків та молоді мотивації до безпечного та здорового способу життя. Цей процес має бути системним і реалізовуватися на всіх етапах навчання та виховання, особливо в контексті підготовки майбутніх учителів, які відіграють ключову роль у вихованні свідомості та соціальної сфери.

Чіткого, єдиного, розгорнутого визначення поняття «соціальна безпека» все ще нема. Є група науковців, які займаються даною проблематикою і кожен з них має своє бачення даної дефініції. Якщо уважно слідкувати за дослідженнями Куценко В., то можна побачити послідовну зміну тлумачення «соціальна безпека». Так, вона зазначає, що «передусім під соціальною безпекою слід розуміти недопущення умов, які б призвели до неприйнятного зниження рівня життя основних верств населення та окремих соціальних груп, їх соціальної деградації. У найширшому розумінні соціальна безпека цим дослідником розглядається не лише як питання підтримки суто матеріальних умов, недопущення зубожіння та злиденності тих чи інших соціальних груп, а як проблема збереження соціальної перспективи для всіх верств населення» [1].

Виходячи з цієї ідеї, Сойчук Р. вважає, що «концепція національної безпеки повинна мобілізувати національну структуру, громадськість, сім’ю, школу,

університет на формування безпечної особистості, безпечного суспільства, безпечної країни» [3].

Проблема соціальної безпеки безпосередньо стосується педагогічних закладів вищої освіти оскільки, такі заклади готують студентів до професійної діяльності – роботою з учнями. Тому вивчення основ соціальної безпеки є ключовим аспектом підготовки майбутніх фахівців освіти, оскільки це дозволяє всебічно аналізувати фактори та загрози, передбачити розвиток небезпечних ситуацій, а також використовувати якісні та кількісні оцінки для формулювання рішень, розробок заходів і систем захисту в різних сферах життя, зокрема в освіті. У цьому контексті важливою є готовність кожної особи до безпечного розвитку в сучасному суспільстві та здатності захистити себе та близьких у кризових ситуаціях соціуму.

У зв’язку з цим особливого значення набуває професійна підготовка майбутніх педагогів, які не лише повинні володіти методиками викладання, але й бути готовими до здійснення профілактичної та виховної роботи. Сучасний учитель повинен не просто передавати знання, а й сприяти формуванню в учнів культури безпеки, здорового способу життя, усвідомлення відповідальності за власне майбутнє та безпеку оточуючих. Це вимагає від нього високого рівня компетентності у сфері соціальної безпеки, розуміння сучасних загроз і здатності створювати безпечне освітнє середовище.

Таким чином, дослідження питання соціальної безпеки особистості та її місця у професійній підготовці майбутнього вчителя є актуальним і важливим як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Вивчення сучасних підходів до формування соціальної безпеки, аналіз освітніх технологій та методик, що сприяють її розвитку, дозволить розробити ефективні шляхи підготовки вчителів до цієї важливої місії.

Психолого-акмеологічний підхід до професійної підготовки майбутнього вчителя передбачає як критерій професіоналізму розглядати готовність до

діяльності, що забезпечує цілеспрямовану активність фахівця в подоланні внутрішніх і зовнішніх суперечностей та творчу реалізацію планів і програм діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Готовність до професійної педагогічної діяльності розглядається науковцями як складне соціально-педагогічне явище, яке містить у собі комплекс індивідуально психологічних якостей особистості і систему професійно-педагогічних знань, умінь, навичок, які забезпечують успішність реалізації професійно-педагогічних функцій, що детально охарактеризовано і працях Кічук Н, Кондрашова Л, Кузем В, Ліненко А, Мороз О, Троцко Г.; становлення і розвиток готовності здобувачів вищої освіти до певного виду педагогічної діяльності проаналізовано в дослідженнях Литвиненко С, Троцко Г, Шпак Л. та інших; формування готовності, спрямованої на особистісне і професійне удосконалення майбутніх педагогів: морально-психологічної готовності досліджувала Кондрашова А; феномен готовності до професійного саморозвитку – Пєхота О, готовність до інноваційної професійної діяльності у працях Богданова І, Гавриш І. тощо.

Мета статті – обґрунтування теоретичних засад та практичних підходів до формування готовності майбутніх учителів до забезпечення соціальної безпеки, визначення її основних компонентів, критеріїв та напрямків формування в процесі навчання у вищих закладах педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу. Готовність педагога до професійної діяльності розглядається нами в контексті цілісного індивідуального розвитку, як інтегральна властивість особистості, що передує, виявляється і розвивається в діяльності, являє собою ступінь мобілізації внутрішніх ресурсів людини, є первинною, фундаментальною вихідною умовою успішного виконання діяльності будь-якої складності, зокрема й забезпечення безпеки життєдіяльності.

Критеріями сформованості готовності майбутніх педагогів до подальшої педагогічної діяльності можуть слугувати: відповідальність (інтернальний (внутрішній) та екстренальний (зовнішній) локус контроль), спрямованість (професійна мотивація), уміння (основа педагогічної майстерності), система ціннісних відносин, творчий потенціал [2].

На підставі вище сказаного готовність майбутнього вчителя до забезпечення соціальної безпеки ми розуміємо як сукупність особистісно-професійних якостей, які формуються в процесі цілеспрямованої підготовки і дають змогу в перспективі здійснювати професійну діяльність із забезпечення соціальної безпеки освітнього процесу та визначають безпечний і здоров'язбережувальний стиль його життєдіяльності.

Відповідно до робочої навчальної програми дисципліни «Основи соціальної безпеки» формування готовності майбутнього педагога до забезпечення соціальної безпеки здійснюється в таких напрямах:

1) підготовка до забезпечення безпеки в соціальному середовищі – система взаємодії особистості із середовищем, що включає усвідомлення особистістю негативних впливів соціального середовища; уміння та навички самозахисту, що забезпечують їй успішну взаємодію з іншими людьми;

2) підготовка до забезпечення особистої безпеки в умовах небезпечної, екстремальної ситуації соціального характеру (теракт, насильство, пограбування, масові заворушення тощо) – правила поведінки людини, за яких незаплановані (неочікувані) зміни не призводять до втрати життя, здоров'я або майна;

3) підготовка до забезпечення інформаційно-психологічної безпеки – усвідомлення особою негативних інформаційно-психологічних впливів (соціальні конфлікти, політичний і релігійний екстремізм) та вміння інформаційно-психологічного самозахисту, дотримання правил психогігієни;

4) підготовка до забезпечення соціально-кримінальної безпеки – захищеність від фізичного насильства, захищеність особистого майна;

5) формування безпечного та здорового способу життя – дотримання фізіологічно оптимального режиму праці та відпочинку, раціональне харчування, достатній рівень фізичної активності, дотримання правил особистої та громадської гігієни;

6) забезпечення соціальної безпеки закладу освіти – збереження життя і здоров'я учнів, вихованців та працівників, а також матеріальних цінностей освітнього закладу від можливих нещасних випадків, небезпечних і надзвичайних ситуацій соціального характеру.

Вектор розвитку готовності майбутнього вчителя до забезпечення соціальної безпеки задають її критерії (компоненти). У нашому дослідженні готовність до забезпечення соціальної безпеки включає п'ять основних компонентів: ціннісно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний та креативний компоненти. На підставі аналітичного огляду джерел і даних власних спостережень ми визначили зміст названих компонентів.

В структурі готовності важливе місце посідає ціннісно-мотиваційний компонент. Мотиваційна сфера особистості являє собою сукупність стійких мотивів (суб'єктивних причин тієї чи іншої поведінки), які мають певну ієрархію і виражають спрямованість особистості. Ціннісно-мотиваційний компонент готовності майбутнього педагога до забезпечення соціальної безпеки включає пріоритет цінності безпеки та здоров'я в системі поглядів майбутнього педагога, світоглядні засади сучасних проблем безпеки особистості, суспільства і держави, бажання займатися роботою із забезпечення соціальної безпеки освітнього закладу, формування здоров'я та здорового способу життя, потреба в дотриманні правил безпеки, засад здорового способу життя, наочний приклад безпечного та здорового життя, безпечної та здорової поведінки.

Наступним у структурі готовності майбутніх вчителів до забезпечення соціальної безпеки є когнітивний компонент, який представляє базовий рівень і якість теоретичних, практичних і методичних знань майбутнього педагога з

питань безпеки життєдіяльності загалом, знання щодо чинників, сутності й структури безпеки життєдіяльності в соціумі, ступінь володіння й уміння оперувати основними поняттями, категоріями й закономірностями в царині забезпечення соціальної безпеки, знання чинників, які негативно впливають на соціальну безпеку, а також знання та вміння їх уникнення чи попередження. Даний компонент готовності містить у собі також професійно-прикладні знання майбутніх педагогів з питань запобігання кризовим та екстремальним ситуаціям, формування безпечного та здорового способу життя.

Діяльнісний компонент готовності визначається високим рівнем культури безпеки та здоров'я студентів, включає уміння та навички виявлення та запобігання небезпекам соціального характеру, забезпечення особистої та громадської безпеки; здатність до діяльності зі зміцнення власного здоров'я та здоров'я оточуючих; уміння перекласти знання з питань забезпечення соціальної безпеки у практичне застосування, подачі інформації з безпечного та здорового способу життя у вигляді навчальних програм і програм з безпеки та здорового способу життя.

Особливе місце в структурі компонентів готовності посідає рефлексивний компонент. З психологічної точки зору для освітньої системи професійної підготовки фахівців визначальними питаннями є організація самостійної роботи студента над собою. Рефлексивний компонент готовності до забезпечення соціальної безпеки являє собою здатність майбутніх педагогів до адекватного оцінювання себе як особистості, суб'єкта освітнього процесу в питанні соціальної безпеки, усвідомлення своєї відповідальності за забезпечення власної безпеки та безпеки учнів, збереження і зміцнення здоров'я; адекватну самооцінку способу життя.

Розвинений рефлексивний компонент створює можливість для розвитку діяльнісного компонента готовності, оскільки рефлексія дає змогу визначитися в освітній діяльності, установити простір для власного активного навчання,

сформувати спрямованість на ефективну освіту, усвідомити можливі перешкоди, проблеми й помилки. За допомогою адекватної самооцінки відбувається регуляція поведінки, спрямована на саморозвиток майбутнього педагога як професіонала та особистості безпечного типу.

Креативність або творчий потенціал характеризується особистісними особливостями людини, що дають змогу створювати новий продукт у матеріальній і духовній діяльності. Головним чинником реалізації творчого потенціалу виступає діяльність, у процесі якої приховані можливості людини перетворюються на здібності, талановитість, геніальність, індивідуальність особистості. Креативний компонент готовності майбутнього педагога до забезпечення соціальної безпеки являє собою сукупність творчих здібностей, що проявляються у професійній діяльності із забезпечення соціальної безпеки, формування безпечного та здорового способу життя учнів. Ця діяльність є новою для студентів, тому прояв творчих здібностей, здібностей мислити неординарно, створювати власні моделі професійної діяльності на основі наявних знань – важливий чинник готовності. Креативний компонент включає такі якості як оригінальність, допитливість, уява, інтуїція, творче мислення, емоційність, почуття гумору, творче ставлення до педагогічної професії у сфері безпеки життєдіяльності та здоров'язбереження.

Ступінь і співвідношення названих компонентів та їхніх показників у підсумку визначають рівень розвитку готовності майбутнього педагога до забезпечення соціальної безпеки. Нами, відповідно до класифікації Мирончук Н., виокремлено три рівні готовності: високий (системно-моделювальна діяльність), середній (системно-моделювальне та локально-моделювальне знання) і низький (репродуктивний; адаптивний) [2]. Ці рівні мають такі характеристики.

Високий рівень характеризується гармонійним розвитком компонентів готовності, що забезпечує ефективну діяльність у сфері соціальної безпеки. Характеристиками цього рівня є постійний інтерес і мотивація до вивчення

питань безпеки життєдіяльності, безпечного і здорового способу життя, динамічна система знань з питань забезпечення безпеки освітнього закладу, логічно взаємопов'язана із системами педагогічних, психологічних, соціальних і гуманітарних знань. Здобувачі вищої освіти, які опанували цей рівень, володіють комплексом цілеспрямовано сформованих умінь і навичок забезпечення особистої безпеки та безпеки оточуючих в умовах небезпечних та екстремальних ситуацій соціального характеру, мають розвинену самооцінку, антиципацію, вирізняються стресостійкістю.

Середній рівень передбачає часткову сформованість компонентів готовності, періодичний інтерес до проблем безпеки життєдіяльності та забезпечення соціальної безпеки освітнього закладу. Безпека та здоров'я визнається цінністю нарівні з більшістю інших. Наявність сукупності знань з питань гарантування безпеки в небезпечних та екстремальних ситуаціях соціального характеру, зокрема в умовах освітнього закладу, поєднується з частковою сформованістю умінь, навичок у цьому напрямі. Труднощі самооцінки та антиципації, що корегуються в робочому порядку. Осередкова схильність до стресів, залежно від складності ситуації.

Низький рівень передбачає переважно початковий ступінь сформованості компонентів готовності. Інтерес до проблем безпеки життєдіяльності та забезпечення соціальної безпеки має ситуативний характер, має місце заперечення безпеки та здоров'я як цінності вищого порядку. Неповні, несистематизовані знання з питань гарантування безпеки в небезпечних та екстремальних ситуаціях соціального характеру, зокрема в умовах освітнього закладу, а також емпірично сформовані вміння та навички в даному напрямі або їхня відсутність, нерозвинута самооцінка та антиципація, високий рівень схильності до стресів.

Усе вищесказане підтверджено нами в ході психолого-педагогічного супроводу формування готовності майбутніх вчителів, до забезпечення

соціальної безпеки в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини через систему аудиторних занять з курсів «Безпека життєдіяльності», «Безпека сучасного освітнього середовища», «Основи соціальної безпеки» та позааудиторних – навчальні семінари-тренінги, конкурси студентських наукових робіт і проєктів, наукові студентські конференції, студентські олімпіади з безпеки життєдіяльності та здоров'язбереження.

Проведене протягом першого семестру 2024/2025 н.р. дослідження дало змогу визначити рівень розвитку готовності до забезпечення соціальної безпеки в майбутній професійній діяльності у здобувачів вищої освіти. У дослідженні взяли участь 285 студентів (II-IV курсів), які навчаються на освітніх програмах спеціальності 014 Середня освіта. Аналіз результатів дав змогу виявити найбільшу сприйнятливість студентів до психолого-педагогічного впливу когнітивного компоненту (20%-73%). Достовірно, але меншою мірою, відмічено динаміку мотиваційного компоненту (40% -70%), діяльнісний компонент – (14% -49%) і рефлексивний склав 30%-63% компонентів, що свідчить про необхідність подальшої роботи із формування знань зі соціальної безпеки в підготовці майбутнього вчителя та розвитку готовності майбутніх учителів до забезпечення соціальної безпеки в закладі освіти.

Висновки. Формування готовності майбутнього вчителя до забезпечення соціальної безпеки є невід'ємною складовою його професійної підготовки. Рівень розвитку готовності майбутнього педагога до забезпечення соціальної безпеки може варіюватись у залежності від ступеня оволодіння та прояву компонентів досліджуваної дефініції. Визначені критерії слугують діагностичним інструментарієм для встановлення рівня сформованості готовності майбутніх учителів до забезпечення соціальної безпеки. Таким чином, розвиток готовності до забезпечення соціальної безпеки є фактором, що підвищує рівень безпеки та здоров'я учнів в закладах загальної середньої освіти.

У подальших дослідженнях планується вивчення психолого-педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів до організації безпечного освітнього середовища.

Список літератури:

1. Куценко В. І. Соціальна безпека в контексті сталого розвитку. Чернігів: Видавець В. М. Лозовий, 2011. 656 с.

2. Мирончук Н. М. Критерії та показники сформованості у майбутніх викладачів вищої школи готовності до самоорганізації у професійній діяльності. *Проблеми освіти: зб. наук. праць. ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»*. Київ, 2018. С. 173-178.

3. Сойчук Р. Л. Виховання національного самоствердження в учнівської молоді: монографія. Рівне, 2016. 416 с.

References:

1. Kutsenko, V. E. (2011) *Socialis securitas in contextu evolutionis sustineri potest*. [*Social security in the context of sustainable development*]. Chernihiv: Vulgo V. M. Vinea [in Ukrainian].

2. Myronchuk, N. M. (2018) Criteria et indices formationis praeparationis ad auto-ordinationem in actionibus professionalibus inter futuros magistros educationis altioris [Criteria and indicators of the formation of readiness for self-organization in professional activities among future higher education teachers]. *Quaestiones de educatione: collectione. Scientiarum. opera tua. DNU «Institutum ad Modernizationem Contenti Educationis» – Problems of education: collection of scientific works of DNU «Institute for Modernization of Educational Content*», 173-178 [in Ukrainian].

3. Soychuk, R. L. (2016). Educatio propriae affirmationis nationalis in scholis pueris. Rivne [in Ukrainian].